
КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

КРЫТЫКА І БІБЛІЯГРАФІЯ

REVIEW AND BIBLIOGRAPHY

Подолінский В. А. Представительство Велико-го княжества Литовского на Люблинском сейме 1569 года: участие в работе первого вального сейма Речи Посполитой. Минск : А. М. Янушкевич, 2017. 240 с.

Падалінскі У. А. Прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на Люблінскім сойме 1569 года: удзел у працы першага вальнага сойма Рэчы Паспалітай. Мінск : А. М. Янушкевіч, 2017. 240 с.

Padalinski U. A. Grand Duchy of Lithuania representation at Lublin Diet in 1569: participation in Commonwealth's First General Diet work. Minsk : A. M. Janushkevich, 2017. 240 p.

У 2017 г. можна нарэшце з упэўненасцю канстатаваць, што беларуская гістарыяграфія зрабіла яшчэ адзін прынцыпова важны крок у накірунку даследавання традыцый парламентарызму часоў існавання Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ). Сведчаннем гэтага стала выданне дацэнтам кафедры гісторыі Беларусі старажытнага часу і сярэдніх вякоў гістарычнага факультэта БДУ Уладзімірам Падалінскім першай айчынай манаграфіі пра асобны сойм часоў Рэчы Паспалітай, а дакладней пра сесію Люблінскага сойма, якая праходзіла з 2 ліпеня па 12 жніўня 1569 г. Не пабаімся назваць выхад гэтай кнігі і значнай падзеяй у навуковым жыцці краіны, і вяхой у біяграфіі аўтара.

Гісторыя прадстаўніцтва стала аб'ектам цікавасці беларускіх гісторыкаў вельмі позна. Прычыны такой сітуацыі аб'ектыўна вынікаюць са свядома культываванага ў савецкі час комплексу непаўнацэннасці беларусаў, праявай якога быў узяты на ўзбраенне тэзіс аб адсутнасці ўласнай палітычнай эліты, а гэта рабіла лагічнай выснову

аб «чужым» характары дзяржаўных інстытутаў эпохі ВКЛ.

Аднак такое становішча магло скласціся толькі ў выніку наўмыснага ігнаравання гістарыяграфіі парламенцкай гісторыі ВКЛ, найлепшымі ўзорамі якой з'яўляюцца працы расійскіх гісторыкаў, апублікаваныя яшчэ ў пачатку XX ст.¹ Напрыклад, Мікалай Максімейка даказваў, што парламентарызм у ВКЛ узнік на аснове мясцовых прадстаўнічых інстытутаў, якія існавалі на беларускіх землях яшчэ ў далітоўскую эпоху². Гэта дае ўсе падставы разглядаць палітычную сістэму ВКЛ як частку адзінага эвалюцыйнага ланцужка ад Сярэднявечча да Новага часу. Аднак палітычныя перыпетыі XX ст. зрабілі парламенцкую гісторыю неактуальнай для беларускай гістарыяграфіі ў яе савецкай мадыфікацыі. Палітычная ж частка гісторыі ВКЛ у часы СССР была фактычна аддадзена літоўскім гісторыкам, якія, што праўда, вялікіх дасягненняў у даследаванні прадстаўнічых інстытутаў не мелі.

Новыя палітычныя рэаліі і пачатак самастойнага існавання беларускай дзяржавы далі імпульс для вывучэння розных, у тым ліку палітычных, аспектаў гісторыі Беларусі. «Нашы» карані пачалі шукаць там, дзе іх імкнуліся адсекчы на працягу дзесяцігоддзяў. Гісторыя парламентарызму часоў ВКЛ стала запатрабаванай сярод беларускіх гісторыкаў у значнай ступені яшчэ і дзякуючы таму, што на асобныя яе старонкі рэгулярна звярталі ўвагу польскія даследчыкі. Няспынны інтарэс да гісторыі парламентарызму вылучыў яе ў польскай гістарыяграфіі ў асобны напрамак гістарычных і гісторыка-прававых даследаванняў. Адным з важных вынікаў вывучэння прадстаўнічых інстытутаў,

¹ Дагэтуль класічнымі і найбольш аўтарытэтнымі працамі ў галіне вывучэння прадстаўнічых інстытутаў з'яўляюцца даследаванні М. Любаўскага (*Любавский М. К. Литовско-русский сейм. М., 1900*) і М. Максімейкі (*Максимейко Н. А. Сеймы Литовско-русского государства до Люблинской унии 1569 г. Харьков, 1902*).

² *Максимейко Н. А. Сеймы Литовско-русского государства до Люблинской унии 1569 г. Харьков, 1902. С. 1, 4–5, 25–29, 58–59.*

асабліва эпохі Рэчы Паспалітай, стала ўсведамленне неабходнасці надаваць асобную ўвагу парламенцкай гісторыі ВКЛ, без чаго рэканструкцыя мінулага шляхецкай рэспублікі выглядала б аднабаковай. У польскай гістарыяграфіі выйшаў шэраг фундаментальных манаграфій, якія зрабілі немагчымым погляд на Рэч Паспалітую толькі як на польскую дзяржаву, але пры гэтым абудзілі цікавасць да парламенцкай гісторыі ў Беларусі і Літве¹.

Зададзеная замежнымі калегамі даследчыцкая праблематыка і напрацаваны метадалагічны вопыт былі ўспрыняты беларускімі гісторыкамі, для якіх у 1990–2000-х гг. адкрыліся большыя магчымасці працы з асноўнымі архівамі, у якіх захоўваліся дакументы, датычныя палітычнай гісторыі². Вынік не прымусіў доўга сябе чакаць. Ужо ў 2002 г. пабачыла свет, па сутнасці, піянерская праца Паўла Алегавіча Лойкі, прысвечаная вывучэнню палітычных інтарэсаў шляхты беларускіх зямель XVI–XVII стст.³ Адносна рэгулярна пачалі з’яўляцца даследаванні па гісторыі лакальных прадстаўнічых інстытутаў. Намаганнямі беларускіх гісторыкаў было праведзена некалькі міжнародных форумаў, у цэнтры ўвагі якіх знаходзілася гісторыя парламентарызму⁴. У рэчышчы даволі павольнага працэсу станаўлення айчынай школы даследаванняў парламенцкай гісторыі эпохі Новага часу і трэба разглядаць працу У. А. Падалінскага. Як вучань П. А. Лойкі, ён не толькі здолеў развіць гэты напрамак, але і зрабіў доўгачаканую «рэвалюцыю» ў беларускай гістарыяграфіі, падрыхтаваўшы манаграфію адпаведнай тэматыкі.

Праца У. А. Падалінскага дае пэўныя падставы паразважаць над самой прыродай соймавай манаграфіі. Справа ў тым, што на працягу апошніх дзесяцігоддзяў у польскай гістарыяграфіі былі падрыхтаваны дзясяткі даследаванняў, прысвечаных соймам Рэчы Паспалітай. Большасць з іх маюць падобную структуру. Метадалогія аналізу соймавых матэрыялаў распрацавана добра. База крыніц таксама ў большасці выпадкаў стандартная: дыярышы, эпістоларыі, нарматыўная дакументацыя. У выніку самі працы атрымліваюцца стандартнымі, што сведчыць пра наяўнасць метадалагічнага крызісу. Безумоўна, кожнае апісанне соймакавай кампаніі і працы сойма мае свае плюсы для характарыстыкі канкрэтнай эпохі, але сама методыка даследавання на пэўным этапе нібы

застыла. У пэўнай ступені гэта праблема датычыцца і рэцэнзуемай працы, метадалагічная залежнасць якой ад польскай гістарыяграфіі відавочная, але ёсць адзін важны нюанс: манаграфія У. А. Падалінскага цалкам адпавядае найлепшым узорам даследавання соймавага прадстаўніцтва. Апісанні, характарыстыкі і інтэрпрэтацыі аўтара не выклікаюць пырэнанняў, больш за тое, сведчаць пра яго шырокі навуковы круггляд, валоданне рознымі прыёмамі гістарычнага аналізу⁵. Тым не менш у тэксце не хапае элементаў правакацыйнага аналізу, выкарыстання іншых, нестандартных, інтэрдyscyплінарных падыходаў, што, на нашу думку, дазволіла б убачыць перспектывы ў вывучэнні парламентарызму з іншага ракурсу. Магчыма, на метадалогіі і варта зрабіць стаўку беларускай гістарыяграфіі, каб не рухацца толькі па адной непазбежнай каляіне.

Рэцэнзуемая манаграфія складаецца з уводзін, дзвюх частак, заключэння, дадаткаў, спісу крыніц, іменнага паказальніка. Уводзіны ўключаюць развагі над тэарэтычнымі праблемамі, агляд літаратуры і базы крыніц. Часткі кнігі не роўныя па аб’ёме. У першай з іх, якая ўяўляе сабой своеасаблівы доўгі ўступ да характарыстыкі прадстаўніцтва ВКЛ на сойме, гаворка ідзе аб праблемах, якія абмяркоўвалі рэпрэзентанты ВКЛ, а ў другой дадзена характарыстыка персанальнага складу велікакняжацкіх паслоў. На наш суб’ектыўны погляд, больш лагічна было б спачатку распавесці пра асоб, якія прадстаўлялі ВКЛ на сойме, а потым пра іх дзейнасць, тым больш што акурат гэта частка кнігі ўтрымлівае значна менш апісанняў. Тэкст манаграфіі вылучаецца дынамічнасцю, разнастайнасцю зместу і выкарыстанай метадалогіі.

Найбольшы аб’ём кнігі – 105 старонак з больш чым 200 – аддадзены аўтарам пад характарыстыку дзейнасці паслоў, і толькі 71 старонка прысвечана самому прадстаўніцтву. Спрачацца з такой дыспрапорцыяй бессэнсоўна, паколькі, па-першае, даць усебаковую ацэнку сенатарам і паслам без характарыстыкі іх дзейнасці ў працы сойма немагчыма, а па-другое, наяўныя крыніцы абмяжоўваюць маштабы як даследавання, так і магчымых разважанняў на тэму прадстаўніцтва. Тым не менш праведзены ў кнізе аналіз дзейнасці⁶ сенатараў і паслоў ВКЛ на Люблінскім сойме з’яўляецца, бадай, максімальна магчымым. Вынікі яго нельга

¹ Zakrzewski A. B. Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki. Warszawa, 2000; Rachuba A. Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763. Warszawa, 2002.

² У першую чаргу гэта матэрыялы архіва Радзівілаў з Галоўнага архіва старажытных актаў у Варшаве.

³ Лойка П. А. Шляхта беларускіх земляў у грамадска-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай другой паловы XVI – першай трэці XVII ст. Мінск, 2002.

⁴ Па выніках некаторых ёсць публікацыі: Парламенцкія структуры ўлады ў сістэме дзяржаўнага кіравання Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях: матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск – Навагрудак, 23–24 ліст. 2007 г.) / навук. рэд. С. Ф. Сокал, А. М. Янушкевіч. Мінск, 2008.

⁵ Так, асобнай увагі ў манаграфіі У. А. Падалінскага заслугоўвае крытычны разбор наяўных класіфікацый шляхты ВКЛ у залежнасці ад маёмнага стану, а таксама абгрунтаванне свайго бачання гэтага пытання (с. 150–155).

⁶ У даследаванні характарыстыка соймавай праблематыкі з’яўляецца базавым фонам для ацэнкі дзейнасці рэпрэзентацыі.

праігнараваць пры вывучэнні дзяржаўна-прававога статусу ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай, арганізацыі абароны шляхецкай рэспублікі ва ўмовах Інфлянцкай вайны, асобных аспектаў лакальнай і персанальнай гісторыі. Галоўная лінія, якая наскрозь працінае ўсю першую главу кнігі, відавочная: пошук адказу на пытанне аб тым, што змянілася пасля уніі, і У. А. Падалінскі дае вычарпальнае тлумачэнне: аб'яднанне – саступка больш моцнаму, каб хоць нешта захаваць. Супольны сойм адразу ж становіцца арэнай жорсткай канфрантацыі і спроб дасягнуць рэваншу з боку літвінаў, перагляду зневажальных умоў і абставін уніі. Велікакняжакія паслы ў Любліне не распусціліся, не зніклі ў масе каронных абывацеляў, а захавалі «адасобленасць» у межах «адзінага непадзельнага і неадрознага цела». Усё тое, што адбылося ў наступныя дзесяцігоддзі – аднаўленне парламенцкіх інстытутаў у ВКЛ у выглядзе Віленскай канвакацыі, стварэнне Галоўнага Суда ВКЛ, зацвярджэнне Статута ВКЛ 1588 г., – з'яўляецца доказам незгасання ідэі дзяржаўнасці ВКЛ.

Што ўяўляла сабой прадстаўніцтва ВКЛ на Люблінскім сойме? Аўтар дае асобную характарыстыку сенатарам і паслам у тых выпадках, калі гэта было магчыма зрабіць, з пункта гледжання паходжання, веравызнання, палітычнай арыентацыі, кар'ерных дасягненняў і нават сваяцкіх сувязей. Праўда, не заўсёды зразумела, што гэта ў суме дае (напрыклад, канфесійная арыентацыя паслоў), скажам, для разумення розных аспектаў таго, што ў кнізе называецца ўдзелам у працы сойма. Як вядома, усё пазнаецца ў параўнанні. Апошняга, на жаль, у даследаванні не хапае, тым больш што ёсць з чым супастаўляць прадстаўніцтва ВКЛ – з кароннымі пасламі і сенатарамі. Згодна з канцэпцыяй кнігі, пэўныя высновы можна зрабіць праз параўнанне дзейнасці палякаў і літвінаў. Аднак прадстаўніцтва ВКЛ у сойме магчыма прадставіць не толькі ў кантэксце Рэчы Паспалітай, бо лакальная рэпрэзентацыя ў складзе парламента – з'ява не ўнікальная.

Пачатак сумеснай парламенцкай гісторыі Кароны Польскай і Вялікага Княства Літоўскага не быў вельмі плённым. Як вынікае з агульнай высновы, да якой прыйшоў У. А. Падалінскі, «ход соймавай працы стварае ўражанне пэўнай пасіўнасці дэлегацыі ВКЛ, адсутнасці нейкіх прынцыпова

новых ідэй» (с. 198). Інакш выглядаць сітуацыя і не магла. Пазбаўленая часткі сваіх лідараў, спалоханая стратай маёмасці, да таго ж акружаная сквапнымі «сябрамі» з захаду, здраднікамі з поўдня і ворагамі з усходу, палітычная эліта ВКЛ была пастаўлена перад фактам сваёй слабасці, няздольнасці самастойна вырашаць уласны лёс. Набліжаныя да Жыгімонта Аўгуста прыхільнікі уніі і спецыяльна падобраныя паслы выканалі сваю ролю. Магчыма, гэты склад пасольскага клуба ВКЛ быў найменш свабодным і найбольш закамлексаваным ва ўсёй гісторыі Рэчы Паспалітай. Адсюль, з несвабоды і залежнасці, вынікае і катастрофічная адсутнасць ідэй, безыніцыятыўнасць.

Што вылучае даследаванне У. А. Падалінскага? Навуковая карэктнасць, аналітычнасць, грунтоўнасць высноў. Праца, бясспрэчна, адпавядае прынцыпу аб'ектыўнага даследавання, але адначасова выклікае некаторыя пытанні. Справа ў тым, што сам тэкст пакідае ўражанне, нібыта яго стварыў грамадзянін ВКЛ. Але ці варта так «незалежна» даследаваць мінулае, каб не было зразумела, да якой нацыянальнай гістарыяграфіі належыць аўтар? Гэта пытанне выглядае вельмі агульным, але рана ці позна яно паўстае перад кожным даследчыкам гісторыі ВКЛ і ў наступнай форме: айчынная гістарыяграфія павінна ствараць сваю традыцыю даследавання ВКЛ або толькі далучацца да гістарыяграфіі ВКЛ у якасці дапаможнай сілы? Можа быць, наш падыход празмерна катэгарычны, але сэнс і мэта вывучэння мінулага ВКЛ для ўсіх гістарыяграфій адначасова і агульны, і адрозны, як і кожны працэс самапазнання. Таму і гісторыя ВКЛ для беларуса – гэта не тое ж самае, што гісторыя краіны для літоўца, паляка або яўрэя.

Кнігу У. А. Падалінскага можна з поўнай упэўненасцю лічыць не толькі даследаваннем дзейнасці і складу дэлегацыі ВКЛ на Люблінскім сойме Рэчы Паспалітай, але і своеасаблівым працягам парламенцкай гісторыі ВКЛ, якая не скончылася ў 1569 г. Асобная гісторыя парламенцкай дзейнасці паслоў ВКЛ на сойме Рэчы Паспалітай яшчэ не створана, і рэцэнзуемае даследаванне з'яўляецца найлепшым узорам для далейшай працы ў гэтым кірунку.

В. У. Галубовіч,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт